

В. Черванчук,аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СТАТУСІ ІНШОЇ ОСОБИ, ПРАВА ЧИ ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ЯКОЇ ОБМЕЖУЮТЬСЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, У ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Постановка проблеми. Як відомо, безумовним показником правової держави є ступінь захищеності свободи та права кожного на особисту недоторканність, що дозволяє визначити основні орієнтири в політиці держави.

Найбільш істотно права та свободи людини піддаються обмеженням у сфері кримінального провадження, а тому невідповідно одним із завдань кримінального провадження, що визначені у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Під охороною прав та законних інтересів учасників кримінального провадження розуміють забезпечення необхідних умов для здійснення прав, свобод і задоволення законних інтересів, їх недоторканності та непорушності за допомогою чіткого врегулювання кримінальних процесуальних відносин та вжиття заходів правового характеру з метою недопущення порушення прав учасників кримінального провадження [1, с. 7].

Необхідною умовою правового забезпечення охорони прав та законних інтересів учасників кримінального провадження є функціонування

механізму такого забезпечення, що містить заходи оптимального балансу забезпечення охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження та обмеження цих же прав у межах кримінальної процесуальної діяльності.

При цьому найбільш складним з точки зору функціонування такого механізму є інститут слідчих (розшукових) дій.

Ступінь розробленості теми. У теорії кримінального процесу питання про забезпечення прав учасників кримінального провадження розглядалось переважно в контексті загальної проблематики правового становища особи у сфері кримінального процесу, насамперед такими авторами, як Ю.М. Грошевий, І.В. Гловюк, А.Я. Дубинський, О.В. Капліна, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.А. Погорецький, Л.Д. Удалова та інші.

Питання процесуального статусу також розглядалися вітчизняними авторами, які протягом останніх десятиліть на рівні дисертаційних, монографічних досліджень вивчали учасників кримінального процесу, механізми реалізації ними своїх повноважень під час здійснення кримінального

провадження, а також забезпечення їхніх прав, свобод і законних інтересів (С.Є. Абламський, С.В. Давиденко, А.В. Дудич, І.П. Коваленко, О.М. Калачова, Н.С. Кравченко, Н.М. Обрізан, Г.І. Процько, І.М. Попович, О.В. Римарчук, Р.Ю. Савонюк, І.І. Шульган та ін.).

Поряд із цим, зважаючи на те, що інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, є відносно новим учасником кримінального провадження з доволі невизначеним процесуальним статусом, який також бере участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, актуальними є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, пов'язаних із встановленням елементів механізму забезпечення прав такої особи під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Метою статті є дослідження правової основи механізму забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій.

Виклад основного матеріалу. На думку С.А. Паршака, механізм забезпечення прав учасника кримінального провадження включає такі форми: 1) створення умов для належної реалізації особою своїх прав; 2) охорону прав; 3) захист прав [2, с. 158].

При цьому, на погляд автора, створення умов для реалізації прав – це процес, що здійснюється посадовими особами або державними органами з метою допомоги особі в їх реалізації, основними напрямками якого є: 1) роз'яснення учасникам кримінального провадження їхніх прав і порядку їх реалізації, а також сприяння більш глибокому осмисленню особою своїх прав; 2) дотримання прав особи як з боку посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, так і з боку інших учасників процесу; 3) утримання від порушень прав і сво-

бод особи; 4) надання особі реальної можливості для реалізації прав; 5) надання допомоги з боку слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, захисника в реалізації прав і свобод учасниками провадження. Охорона прав – це діяльність, спрямована на попередження та недопущення порушень прав і свобод кожного учасника кримінального провадження, основними видами якої є надання правової допомоги захисником, процесуальне керівництво прокурора за досудовим розслідуванням, судовий контроль; захист прав – це діяльність, яка полягає в недопущенні порушень прав особи (у разі погрози порушення прав чи перешкоди їх здійсненню) або у формі відновлення порушених прав, що направлена на повну реабілітацію прав особи, відшкодування їй завданої шкоди, а також притягнення винної особи до юридичної відповідальності [2, с. 159, 160, 161].

Перелік учасників кримінального провадження міститься в п. 25 ст. 3 КПК України. Усі вони виконують своє призначення, а тому наділяються певним обсягом прав і обов'язків. Відповідно до переліку учасників кримінального провадження (п. 25 ст. 3 КПК України) охороні підлягають права, свободи та законні інтереси як сторін кримінального провадження (обвинувачення та захисту), так і тих, хто відіграє допоміжну роль у кримінальному провадженні (наприклад, свідок, перекладач, секретар судового засідання тощо) [3, с. 97–98].

16 листопада 2017 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» [4], яким п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, а також ч. 6 ст. 28, ч. 1 ст. 303 та ч. 1 ст. 308 КПК України було доповнено положеннями щодо участі у кримінальному

провадженні нового учасника – іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування.

Також ч. 1 ст. 3 КПК України була доповнена пунктом 16-1, в якому вказується, що інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, – це особа, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України.

Найбільш істотно права, свободи та законні інтереси людини, яка набуває статусу цього учасника кримінального провадження, піддаються обмеженню під час проведення слідчих (розшукових) дій – одних із найбільш складних з точки зору правозабезпечення процесуальних актів. Адже проведення слідчих (розшукових) дій часто супроводжується обмеженням прав людини, що передбачає примусовий вплив, який застосовують до учасників слідчих (розшукових) дій уповноважені органи й особи, з метою забезпечення процесуального порядку, здійснення кримінального процесуального доказування [5, с. 9].

Як відомо, необхідною умовою правозабезпечення у кримінальному процесі є функціонування механізму забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, що включає засновані на нормах чинного законодавства заходи і рекомендації забезпечення оптимального балансу правореалізації та обмеження прав у межах діяльності, пов'язаної з розкриттям і розслідуванням кримінальних правопорушень.

Одним із безумовних показників правової держави є ступінь захищеності свободи та особистої недоторканності. При цьому право на свободу розглядається як можливість вчиняти чи не вчиняти дії, що не заборонені законодавством. Право на особисту недоторканність – закріплені в нормативно-правових актах заборони втручатися в певні сфери людського

буття з боку держави, будь-яких організацій чи інших осіб [6, с. 9].

Ю.А. Олійник визначає конституційне право на особисту недоторканність як особисте суб'єктивне право українських громадян, яке гарантує їхню свободу від протиправних посягань на життя, здоров'я, індивідуальну безпеку з боку кого б то не було, не допускає незаконних і безпідставних дій посадових осіб державних органів та громадських організацій щодо особистої недоторканності під час виконання ними своїх обов'язків і надає можливість відновлення порушеного права [цит. за: 7, с. 85–86].

Відповідно до ст. 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [8].

Аналіз цих конституційних положень дає підстави для висновку, що обмеження права кожного на свободу та особисту недоторканність пов'язується із затриманням і триманням під вартою, тобто із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження – запобіжних заходів. Конституція України не розглядає як можливе обмеження права на свободу та особисту недоторканність проведення слідчих (розшукових) дій. Водночас проведення слідчих (розшукових) дій доволі часто пов'язано із застосуванням держав-

но-правового примусу та обмеженням прав осіб.

Як і у ст. 29 Конституції України, у ст. 12 КПК України право на свободу та особисту недоторканність обмежене випадками тримання під вартою, затримання або обмеження у здійсненні права на вільне пересування. Між тим особиста недоторканність особи може бути незаконно чи необґрунтовано порушена і під час проведення слідчих (розшукових) дій.

Наприклад, це може відбутись під час проведення стосовно особи негласних слідчих (розшукових) дій; під час проведення обшуку у власника житла чи іншого володіння, де проводиться обшук, і який не є учасником кримінального провадження, тощо.

Обмеження прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій представляє собою примусовий вплив, що здійснюється відносно учасників цих дій уповноваженими органами і посадовими особами з метою забезпечення порядку проведення слідчої (розшукової) дії, досягнення мети кримінального процесуального доказування.

При цьому можливість обмеження прав учасників слідчих (розшукових) дій повинна мати чітку процесуальну регламентацію: формально визначені межі кола органів і осіб, уповноважених на застосування обмежень; кола осіб, відносно яких допустиме застосування правообмежень; строку таких обмежень; можливості застосування альтернативних заходів.

У системі обов'язків відповідних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, важливе місце займають ті обов'язки, що спрямовані на право забезпечення й отримали назву «кореспондуючих». Ці обов'язки є найбільш важливими правовими гарантіями, що представляють собою процесуальні засоби, основним призначенням яких є реалізація, охорона, захист та відновлення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження

загалом і учасників слідчих (розшукових) дій зокрема.

Так, С. Сидоренко, розглядаючи питання реалізації електронного судочинства, зазначає, що межі реалізації прав учасників кримінального судочинства можна правильно встановити тільки в тому випадку, якщо виходити з принципу єдності процесуальних прав і процесуальних обов'язків. Наприклад, додаткові можливості, які надає використання електронних технологій, ставлять під загрозу безпеку конфіденційних відомостей про учасників кримінально-процесуальних відносин і третіх осіб, переданих через інформаційно-комунікаційну систему Інтернет. Отже, повинні бути кореспондуючі обов'язки осіб, які ведуть процес, спрямовані на захист прав учасників кримінально-процесуальних відносин, на конфіденційність особистих даних [9].

Погоджуючись із вищенаведеним, слід відзначити, що права учасників слідчих (розшукових) дій можуть бути забезпечені лише за наявності відповідних цим правам нормативно закріплених обов'язків. Це повною мірою стосується і тих прав учасників слідчих (розшукових) дій, які виведені у статус засад кримінального провадження або окремих їхніх складників (повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи та ін.).

До прикладу, право на недоторканність житла чи іншого володіння особи під час проведення слідчої (розшукової) дії тягне за собою не лише обов'язок слідчого (прокурора) не допускати проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених КПК України (ст. 13 КПК України), а й обов'язок проведення слідчої (розшукової) дії в розумний строк, невід-

кладно після явки учасників цієї дії у призначений час.

Забезпечення прав учасників кримінального провадження, зокрема й іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій залежить від багатьох факторів (умов), які виступають гарантіями прав учасників слідчих (розшукових) дій.

При цьому, на думку Л.М. Лобойка, гарантії прав та інтересів особи разом із гарантіями ефективної діяльності органів, які ведуть кримінальний процес, у своїй сукупності утворюють засоби ефективного функціонування кримінального процесу в цілому [10, с. 38–39].

У КПК України досить чітко закріплені загальні правила проведення слідчих (розшукових) дій, дотримання і виконання яких особами, уповноваженими на їх проведення, має призвести до максимального забезпечення прав осіб, які в тому чи іншому процесуальному статусі беруть участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, а також до одержання належних доказів у кримінальному провадженні. При цьому законодавець не обмежується лише загальними правилами проведення слідчих (розшукових) дій.

Так, у певних випадках, коли йдеться про проведення слідчих (розшукових) дій, що безпосередньо обмежують конституційні права та свободи особи (обшук житла чи іншого володіння особи, негласні слідчі (розшукові) дії та ін.), законодавець передбачає більш складну, таку, що передбачає додаткові процесуальні гарантії, процедуру їх проведення, що закріплена у відповідних статтях КПК України.

Висновки. Отже, забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні

слідчих (розшукових) дій представляє собою сукупність правових засобів і способів, що забезпечують досягнення мети слідчої (розшукової) дії, як і стадії досудового розслідування та кримінального провадження загалом, з одного боку, а також реалізацію регламентованого процесуального статусу цього учасника кримінального провадження – з іншого.

Через систему послідовних процесуальних рішень і дій уповноважених державних органів і посадових осіб формально визначені кримінальним процесуальним законом вказані правові засоби забезпечують дотримання, недопущення порушення та створення умов для реалізації визначених законом прав цього учасника кримінального провадження.

При цьому важливим напрямом забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій є розвиток законодавства, що дозволяє усунути прогалини, неточності, суперечності правового регулювання не лише порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а й механізму такого забезпечення, зокрема через належне встановлення елементів процесуального статусу такої особи.

У статті досліджено правові основи механізму забезпечення прав іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій. Констатовано, що забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій представляє собою сукупність правових засобів і способів, що забез-

печують досягнення мети слідчої (розшукової) дії, як і стадії досудового розслідування та кримінального провадження загалом, з одного боку, а також реалізацію регламентованого процесуального статусу цього учасника кримінального провадження – з іншого. Наголошено, що через систему послідовних процесуальних рішень і дій уповноважених державних органів і посадових осіб формально визначені кримінальним процесуальним законом вказані правові засоби забезпечують дотримання, недопущення порушення та створення умов для реалізації визначених законом прав цього учасника кримінального провадження. Водночас важливим напрямом забезпечення прав учасників кримінального провадження, які перебувають у статусі іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, у проведенні слідчих (розшукових) дій визнано розвиток законодавства, що дозволяє усунути прогалини, неточності, суперечності правового регулювання не лише порядку проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а й механізму такого забезпечення, зокрема через належне встановлення елементів процесуального статусу такої особи.

Ключові слова: учасники кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, гарантії прав особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, право на свободу та особисту недоторканність.

Chervanchuk V. SUPPORT RIGHTS OF PARTICIPANTS OF CRIMINAL PROCEEDINGS THAT ARE IN STATUS OTHER PERSON OR STATUTORY RIGHTS OF ANY LIMITED INTERESTS

DURING THE PRELIMINARY INVESTIGATION, WHEN CARRYING OUT INQUIRY (SEARCH) ACTION

The article examines the legal basis of the mechanism for ensuring the rights of another person, whose rights or legitimate interests are limited during the pre-trial investigation, during the investigative (search) actions. It is stated that ensuring the rights of participants in criminal proceedings who are in the status of another person, whose rights or legitimate interests are limited during the pre-trial investigation, during investigative (search) actions is a set of legal means and methods to achieve the goal of investigative (search) actions, as well as the stages of pre-trial investigation and criminal proceedings in general, on the one hand, as well as the implementation of the regulated procedural status of this participant in criminal proceedings - on the other. It is emphasized that through a system of successive procedural decisions and actions of authorized state bodies and officials formally defined by the criminal procedural law, these legal remedies ensure compliance, prevention and creation of conditions for the implementation of statutory rights of this participant in criminal proceedings. At the same time, an important area of ensuring the rights of participants in criminal proceedings who are in the status of another person, whose rights or legitimate interests are limited during the pre-trial investigation, during investigative (search) actions not only the procedure for conducting certain investigative (search) actions, but also the mechanism of such support, in particular through the proper establishment of elements of the procedural status of such a person.

Key words: participants in criminal proceedings, conducting investigative (search) actions, another person whose

rights or legitimate interests are limited during the pre-trial investigation, guarantees of the rights of a person whose rights or legitimate interests are limited during the pre-trial investigation, right to liberty and security.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / О.М. Бандурка та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків : «Право». 2012. Т. 1. 768 с.

2. Паршак С.А. Механізм забезпечення прав учасників кримінального провадження у контексті правозахисної функції держави. Європейські перспективи. 2014. № 7. С. 157–162.

3. Патюк С.О. Завдання кримінального провадження України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 95–101.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування : Закон України від 16 листопада 2017 року. Верховна Рада України : офіційний веб-портал. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2213-19>

5. Климчук М.П., Бігунець І.М. Гарантії прав і законних інтересів учасників

кримінального провадження під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 2. С. 27–35.

6. Кожан В.В. Особисті права та свободи людини: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2016. 20 с.

7. Слінько Т.М. Право на особисту недоторканість як невід'ємне право людини та громадянина. Конституційно-правові механізми гарантування та захисту прав і свобод людини. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14395/3/Slinko-85-87.pdf>

8. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. Верховна Рада України : офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

9. Сидоренко С. Реалізація ідеї електронного судочинства. Національна асоціація адвокатів України : офіційний веб-сайт. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/5139-realizaciya-idei-elektronogo-sudochinstva.html>

10. Лобойко Л.М. Методи кримінально-процесуального права : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т. внутр. справ, 2006. 352 с.

